

Porolničování cukrovarů v českých zemích (s důrazem k situaci na Moravě a ve Slezsku) v letech před první světovou válkou a v první polovině dvacátých let Československé republiky

TRANSFERS OF SUGAR FACTORIES IN THE CZECH LANDS (WITH THE EMPHASIS ON THE SITUATION IN MORAVIA AND SILESIA)
IN THE YEARS BEFORE THE FIRST WORLD WAR AND IN THE EARLY TWENTIES OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC

František Čapka – Masarykova univerzita, Brno

Za cukerní krize v polovině 90. let 19. století se opět oživily předchozí monopolizační snahy cukrovarů v českých zemích při nákupu cukrovky od pěstitelů formou uzavírání kartelních dohod o rozdělení surovinové základny. Hlavním organizačním střediskem těchto snah byl během kampaně 1894/1895 *Spolek pro průmysl cukrovarnický v Čechách*, sídlící v Praze; jako ústředny se na vzniku kartelu podílely české obchodní banky v čele s Živnobankou (1). Počátkem ledna 1895 byl také založen *Klub cukrovarníků v Brně*, sdružující surovarny z Moravy, Slezska, Haliče a Dolních Rakous. Krátce nato (od roku 1897) se budovaly kartelní organizace pro nákup cukrovky, tzv. agencie, k umožnění účinnosti cenového diktátu vůči řepářům. Pevná kartelní organizace agencí byla vybudována do počátku 20. století. Na územním základě bylo provedeno rajónování cukrovky, kdy každý cukrovar měl přidělen určitý územní obvod dodávek cukrovky podle přilehlých obcí. Cukrovary se zavázaly, že bez vzájemného souhlasu nebudou nakupovat řepu z jiných rajónů. Za nedodržení smluv byly stanoveny vysoké pokuty. V Čechách bylo vybudováno 11 cukrovarnických agencí, když v každé z nich bylo začleněno zhruba 10 cukrovarů. Pro oblast Moravy, Slezska, Dolních Rakous a Haliče bylo vytvořeno 5 rajónových skupin.

Silný tlak kartelů na pěstitele cukrovky vyvolal z jejich strany obranné aktivity, které měly podobu ústavní, spolkovou

a svépomocnou. Pěstitelé cukrové řepy od roku 1902 rozvíjeli v tisku sílící agitaci proti řepným rajónům, když se snažili přimět vládu k vypracování vládní osnovy zákona o zákazu řepných rajónů a o kontrole smluv mezi řepaři a cukrovarníky. S pomocí horlivé agitace agrární strany byl zákon nakonec s malými úpravami přijat poslaneckou sněmovnou, avšak panská sněmovna jej „pohřbila“.

Druhou cestou boje pěstitelů cukrové řepy proti kartelu byla spolková činnost, kdy si zakládali na obranu svých zájmů rozličná zájmová sdružení a svépomocná zemědělská úvěrní družstva, tzv. kumpeličky a raiffeisenky. Zakládaná sdružení řepářů měla však jen místní a přechodnou působnost; chyběla ústřední organizace. Po založení *České strany agrární* (1899) došlo k jejímu ustavení v Čechách v květnu 1902 na pražském Žofíně v podobě *Ústřední jednoty řepářů pro Království české* (2). Podobně, ale s desetiletým zpožděním, bylo úsilí řepářů na Moravě završeno v lednu 1912 v Brně. Se silnou podporou zdejší agrární strany došlo k založení *Ústřední jednoty řepářů pro Markrabství moravské*.

Třetí formou boje pěstitelů proti kartelu byla podnikatelská svépomoc neboli zakládání zemědělských cukrovarů; v tomto případě hovoříme o tzv. porolničovací akci, která měla v podstatě dvě fáze – do vypuknutí první světové války a v první polovině 20. let (3).

Obr. 1. Akcie rolnického akciového cukrovaru v Litovli z roku 1909

Porolničování cukrovarů do roku 1914

S jednotami řepářů „v zádech“ začali rolníci novou etapu boje proti cukrovarníkům. Ale ti se na tento „boj“ rovněž připravili. Právě v těchto letech můžeme být svědky situace, kdy cukrovary skupovaly dvory nebo si pronajímaly zemědělskou půdu a na ní pěstovaly cukrovku, aby byly co nejméně odkázány na řepu od rolníků. V předvečer první světové války si tak vypěstovaly na „vlastní“ půdě kolem 30 % řepy z celkové sklizně na Moravě, což jim umožňovalo i nadále diktovat své cenové podmínky (4). Tak například arogantní vystupování cukrovarníků vyvolalo nespokojenost mezi řepaři na Vyškovsku, na tzv. Malé Hané. Ti se usnesli neuzavírat s vyškovským cukrovarem smlouvy na dodávku cukrovky a požadovali, aby cena

za surovinu byla odstupňována podle cukernatosti a podle ceny za surový cukr. Majitelé cukrovaru opakovaně jejich požadavky odmítali přijmout, a proto se řepaři v roce 1908 obrátili na starosty okolních obcí se žádostí o podporu svých požadavků. Tě se však nedočkali. Vyškovský cukrovar, podobně jako mnoho okolních, si propachtoval několik hektarů půdy, na níž pěstoval cukrovou řepu, kterou pak zpracovával ve svém závodě a nebyl tak odkázán na dodávky cukrovky od místních řepařů (5).

Pěstitelé cukrovky se bránili všemi legálními prostředky, k nimž patřila i snaha získat cukrovary do vlastních rukou, tedy provést jejich porolničování. V této aktivitě nacházeli plnou podporu v obou jednotách řepařů. Rolníci, usilující buď o vybudování „svých“ cukrovarů (tedy rolnických) nebo o porolničování šlechtických a nešlechtických (kapitalistických) závodů, museli odmítat a vysvětlovat námitky a pomluvy, které se na ně hrmuly z tábora odpůrců – cukrovarníků. Ti například prorokovali, že porolničování přinese jen národohospodářské škody, a to proto, že rolnictvo není schopné odborně řídit cukrovarnické závody. Na to mluvčí řepařů obvykle reagovali otázkou: k jakým ekonomickým škodám může v cukrovarnictví dojít, když soukromokapitalistické podnikatele vystřídají drobní pěstitelé, kteří do podniku přinesou nejen kapitál, ale i vlastní práci? Od počátku byli rolníci-akcionáři srozuměni s tím, že vedení porolničování cukrovarů musí být svěřeno do rukou kvalifikovaných, technicky a obchodně zkušených profesionálů – odborníků.

Porolničování bylo vždy složitým úkolem, vyžadující především značný kapitál. Ne vždy se našlo dost pěstitelů cukrovky, ochotných a schopných upsat potřebný počet akcií k prosazení takového cíle. Přes tyto a další potíže můžeme v roce 1913 zaregistrovat v Čechách 80 cukrovarnických závodů, z nichž u 26 bylo uvedeno, že se jedná o „rolnický“ cukrovar. Ve většině z nich byli však řepařští akcionáři v menšině a byli zde postupně vytlačováni. Pouze ve čtyřech cukrovarech si v kampani 1919/1920 udrželi větší vliv. Proto se řepařská jednota od roku 1910 systematicky zajímala o možnosti založit vlastní rolnické - „družstevní“ cukrovary. K prvnímu pokusu došlo roku 1910 na Chrudimsku; podporovatel této akce, která sledovala založení cukrovaru v Tuněchodech u Chrudimi, byl předseda Ústřední jednoty řepařů pro Království české, agrárník Antonín Švehla. Úvěr na podíl drobným akcionářům měly poskytnout místní kempeličky. Těsně před zahájením stavby cukrovaru však přistoupili cukrovarníci chrudimské agencie na požadavky řepařů stanovením jednotné minimální ceny cukrovky s možností příplatku při vzestupu cen cukru. Výhodnost této nabídky vedla posléze k rozpuštění družstva. Jednota řepařů uskutečnila ještě řadu podobných pokusů o založení rolnického cukrovaru nebo převzetí některého závodu, ale bezúspěšně. V lednu 1913 jednala s obcí Čelákovice o prodeji pozemků ke stavbě cukrovaru a v červnu téhož roku se snažila porolničovat cukrovary v Kralupech nad Vltavou a v Ruzyni. Tyto snahy ztroskotaly na nedostatku kapitálu a odporu kartelu; k realizaci pak došlo až po roce 1918 za podstatně změněných podmínek.

Skutečnost, že moravský zemský odbor Ústřední jednoty řepařů vystupoval samostatně, nepodřízoval se zcela pražskému ústředí a byl finančně a administrativně nezávislý, znamenala, že porolničovací proces měl na Moravě specifický (a také rychlejší) průběh. Přitom mohl navázat na poměrně úspěšný průběh „raného“ porolničování několika moravských cukrovarů a jejich dobré výrobní výsledky. Rolnické cukrovary (zejména na Hané) se „držely“ i přes značnou kapitálovou slabost a zadluženost, a to díky finanční podpoře od místních občanských a rolnických

Obr. 2. Agrárník Kuneš Sonntag

záložen. V průběhu let bylo do roku 1918 vytvořeno na Moravě a ve Slezsku 15 rolnických akciových cukrovarů, z nichž si 13 uchovalo nezměněnou podobu a vedle toho byly další dva porolničeny (Sokolnice a Drahanovice); celkem se jednalo o cukrovary v Litovli, v Holici, ve Vrbátkách, v Čelechovicích na Hané, v Brodce u Přerova, v Malých Prosenicích, v Dřevohosticích, v Hulíně (II), v Kroměříži, v Opavě-Vávrovicích, Sokolnicích u Brna, v Uničově, v Němčicích nad Hanou, v Mohelnici a v Drahanovicích na Hané. Byly to právě poslední uváděné Drahanovice, které prodělaly svou porolničovací odyseu, pečlivě sledovanou od roku 1908 až do roku 1914 v *Selských listech* (6). Drahanovice představovaly „školní příklad selské houževnatosti i rozmyslnosti, průboje i konservatismu, příklad obětavosti i nedůvěřivosti, nadšení i lhovosti“ (7).

Významnou roli v porolničování tohoto cukrovaru, završeném v květnu 1914, a ještě i dalších závodů na Moravě, sehrál předseda Ústřední jednoty řepařů Markrabství moravského, redaktor a významný agrárník Kuneš Sonntag, který razantně vystupoval proti cukrovarnickému kartelu na Moravě; současně byl znám jako vášnivý propagátor myšlenky organizovaného hnutí řepařů (8). Vedle něj důležitou organizační roli představoval v drahanovickém „boji“ zemský poslanec a přisedící zemského výboru, rovněž spoluzakladatel agrární strany na Moravě, Jan Vaca. Z toho vyplývá, že na Moravě se agrární strana a s ní vázaný kapitál projevoval v cukrovarnictví jako stabilizační a konstruktivní činitel. Byl to právě Sonntag, který s obavami sledoval pokračující koncentraci nerolnických cukrovarů a byl přesvědčen, že jejich nátlaku nebudou rolnické cukrovary schopné čelit. Východisko viděl v promyšleném společném postupu organizovaných pěstitelů řepy a rolnických cukrovarů; proto prosazoval porolničování cukrovarů a budování vlastních rafinerií (v té době rolnické cukrovary nevyřábely rafinovaný, ale pouze surový cukr). Na adresu cukrovarníků prohlásil: „Postavíme si vlastní cukrovary, porolničíme stávající a budeme pak představovat takovou moc, jako jste vy. Na nás záleží, dojde-li k tomu. A tu se rozhodne, jak bude vypadat cukerní průmysl“

Moravy v příštích letech“ (9). Všechny tyto jeho myšlenky podpořil sjezd rolnictva, který svolala Ústřední jednota řepařů pro Markrabství moravské do Prostějova v říjnu 1913. V závěrečné rezoluci byl také přijat návrh na zřízení společné rafinerie řepařů a rolnických cukrovarů. Od dubna 1916 převzala do své správy od dosavadního nájemce – firmy Offermann a spol. – nově utvořená rolnická akciová společnost v Sokolnicích u Brna na dobu 20 let cukrovar hraběte Mitrovského (10–11).

V době, kdy hanáčtí sedláci přebírali drahanovický cukrovar, byl v rolnických cukrovarech na Moravě zkoncentrován obrovský agrární kapitál. Zatímco v Čechách představoval v roce 1912 jen 1 500 tis. K, na Moravě se jednalo téměř o šestnásobek: 8 860 tis. K (kolem 10 % z celkového kapitálu cukrovarnických akciových společností). Do poloviny 20. let 20. století vzrostl český agrární kapitál v cukrovarnictví díky porolničovací akci na 147 203 tis. Kč a představoval již celou jednu třetinu akciového kapitálu cukrovarů v rámci celé republiky (12). Moravské rolnické cukrovary pracovaly tehdy (s výjimkou cukrovaru v Litovli) jako surovarny v rámci společného kartelu surovarů a rafinerií na území Předlitavska. To jim vadilo, dlouhodobě usilovaly o získání podílu na rafinérských ziscích. Toho využil Jana Vaca a v roce 1916 soustředil kolem drahanovického cukrovaru nejdříve 5 rolnických cukrovarů (Brodek, Holice, Malé Prosenice, Vrbátky a Hulín II) a vytvořil z nich *Sdružení rolnických cukrovarů* jako společnost s ručením omezeným se sídlem v Olomouci; jeho členy se do konce války postupně staly další moravské rolnické cukrovary. Pod názvem *Akciová rafinerie rolnických cukrovarů v Přerově* vznikl ještě předtím (v roce 1917) za předsednictví J. Vacy největší cukrovarnický koncern v monarchii čítající 11 závodů a kapitálem 6 mil. K v 15 tisících akciích nominále po 400 K.

Posuzováno z hlediska tehdejších možností (především ekonomických), bylo jasné, že hrozba nějaké plošné masové výstavby rolnických cukrovarů nebo porolničování stávajících jako účinná protiváha kapitalistických, případně i šlechtických (velkostatkářských) cukrovarů, nehrozí. Citovaná hrozba nebyla určena ani tak sluchu cukrovarníků, jako spíše řepařů, kteří měli pochopit, kdo jmenovitě a která politická strana se nejdůsledněji za ně staví. Prostřednictvím jednoty řepařů a hlásanými představami začali agrárníci pronikat na venkov a budovat zde základy své ekonomické a politické moci (13).

Druhá etapa porolničování cukrovarů

Cukrovarnická konjunktura a s ní spojené vysoké zisky z tohoto podnikání se staly v první polovině 20. let 20. století podnětem k vyvolání ostrého konkurenčního boje agrární skupiny českého finančního kapitálu o pozice v cukrovarnictví na českém venkově. Tento „souboj“ dostal v letech 1920–1925 v Čechách a na Moravě zejména podobu druhé tzv. porolničovací akce. V roce 1920 bylo v celé ČSR v provozu 174 cukrovarů, z nichž bylo 116 surovarů, 46 smíšenek a 12 čistých rafinerií. Porolničování mělo dvě formy a poněkud odlišný průběh v Čechách, resp. na Moravě. Celá akce byla obratně řízena agrární stranou (*Republikánskou stranou zemědělského a maloroľnického lidu*) a financována v Čechách *Agrární bankou* a na Moravě *Moravskou agrární a průmyslovou bankou*. „Navenek“ byly tyto aktivity kryty *Československou jednotou řepařů*, která byla založena v roce 1920, kdy se nejdříve spojila Ústřední jednota v Čechách s řepaři ve Slezsku a na Slovensku (existovaly zemské odbory – český, slezský a slovenský), následně pak o rok později (ve dnech 25. až

26. května 1921) k nim přistoupili i moravští řepaři, čímž se vytvořila jednotná celostátní organizace sdružující v roce 1921 přes 75 tisíc členů, z toho v moravské jednotě bylo organizováno přes 32 tisíc řepařů. Jednota řepařů pod vedením předsedy A. Švehly (od roku 1925 přejmenovaná na *Ústřední jednotu řepařů československých*), vydávající se za nepolitickou zájmovou organizaci, se stala důležitou politickou oporou agrární strany. V čele celostátní řepařské jednoty stálo tzv. celoříšské ústředí se sídlem v Praze řízené předsednictvem (do roku 1923 v čele s A. Švehlou, poté statkářem F. Mašinem); moravský zemský odbor působil zcela samostatně a nepodřizoval se pražskému ústředí, což se také odrazilo na odlišném průběhu „porolničovací akce“ na Moravě.

V Čechách vedení agrární strany v čele s A. Švehlou zesílilo od roku 1920 pronikání agrárního kapitálu do cukrovarnictví, a to dvěma směry: jednak s pomocí Agrární banky prostřednictvím jednoty řepařů prováděly tlak na akciové cukrovary, aby jim prodaly část kontrolního balíku akcií nebo aby pro řepaře vydaly nové akcie, čímž se jim podařilo do konce roku 1921 získat vliv v devíti akciových cukrovarech. Druhou cestou pronikání agrárního kapitálu do cukrovarnictví bylo akcionování cukrovarů šlechtických velkostatkářů, kteří byli postiženi pozemkovou reformou. Takto provedla Moravská agrární a průmyslová banka v letech 1920–1921 pod záštitou jednoty řepařů akcionování cukrovaru Ovčáry při velkostatku Nové Dvory Kvida Thun-Hohensteina, kdy z nových 4 tisíc akcií po 1 000 Kč bylo do konce roku 1921 rozprodáno 60 % mezi 700 řepaři v 46 okolních obcích (14). Podobně se v témže roce podílela banka na akcionování cukrovaru Podzámčí při velkostatku Opočno Josefa Colloredo-Mannsfelda. Stejným způsobem prováděla porolničování Agrární banka – cukrovarů Hostačov a Žleby Františka Auersperga a Rosice u Chrásti Ferdinanda Kinského.

Celkově touto formou prováděné porolničování, jinak propagačně prezentované ve prospěch rolníků, skončilo kompromisem mezi majiteli – šlechtickými velkostatkáři a agrární skupinou českého finančního kapitálu; za ústupek podílu na zisku byly cukrovarnické velkostatky značně uchráněny před pozemkovou reformou. Z celkového počtu 30 velkostatkářských cukrovarů v Čechách bylo tímto způsobem do roku 1925 akcionováno 7 cukrovarů, neúspěšně skončilo 11 pokusů o porolničování. K tomuto roku bylo v Čechách porolničovaných 19 cukrovarů; k již uvedeným se řadily závody Nový Bydžov, Cerekvice n. Lab., Dolní Cetno, Čejetičky, Dašice, Horka n. Jiz., Chrudim, Klobuky, Plaňany, Předměřice n. Lab., Přelouč, Rožďalovice, Syrovátka (15).

Z podnětu agrární strany se roku 1922 sdružily porolničované cukrovary v Čechách *ve Svaz rolnických akciových, společenských a hospodářských cukrovarů*, jehož předsedou se stal bývalý předseda Československé cukerní komise a čelný agrárník Jaroslav Richtera.

Poměrně odlišnou podobu mělo posilování agrárního kapitálu na Moravě. Po založení Moravské agrární a průmyslové banky v Brně (1908) pronikání agrárního kapitálu do moravského cukrovarnictví značně zesílilo. Po provedení porolničování cukrovarů v Drahanovicích a v Sokolnicích k nim v rozmezí roků 1918 až 1919 přibýlo další porolničování formou upsání nových 4 tisíc akcií cukrovarem v Kroměříži; rozhodující roli při tom sehrál opět Kuneš Sonntag (16–17).

Rolnické cukrovary na Moravě a ve Slezsku, kterých bylo na počátku 20. let celkem 14 (Brodek, Čelechovice, Drahanovice, Dřevohostice, Holice, Hulín II, Kroměříž, Litovel, Němčice nad Hanou, Malé Prosenice, Vrbátky, Přerov, Sokolnice a Háj u Opavy) měly svou svépomocnou organizaci v již zmíněném Sdružení

rolnických cukrovarů v Olomouci. Od roku 1920 sílily hlasy po vytvoření nové společné organizace rolnických cukrovarů a řepařů se zástupci kapitalistických (živnostenských) cukrovarů. Nakonec došlo 31. ledna 1921 v Olomouci k podpisu dohody mezi rolnickými a kapitalistickými cukrovary v olomoucké agencii (s výjimkou kroměřížského cukrovaru). Byl to již zmíněný Jan Vaca, velkostatkář z Příkazu u Olomouce, který se pustil do budování rolnického cukrovarnického koncernu. Nově vytvořená *Akciová rafinerie rolnických cukrovarů v Olomouci* v čele s ním se pustila do velikášských a nehospodárných akcí (zakoupení cukrovaru v Pohořelicích, koupi akcií Spolku moravských cukrovarů v Olomouci a cukrovarů Šlapanice, Háje u Opavy a Hrušovany u Brna).

Očekávaná konjunktura, s níž Vaca při budování „svého“ koncernu počítal, nepřišla. Naopak jeho bankovní i celkové dluhy narůstaly, takže v roce 1925 dosáhly 75 mil. Kč a závazky členským surovárnám za dodaný cukr dalších 45 mil. Kč. Ze sdružení rolnických cukrovarů vystoupily cukrovary Litovel, Holice, Němčice, Hulín II a porolničený cukrovar Kroměříž. Zůstalo pouze 5 surováren, které se pod Vacovým vedením pustily do nerovného boje s Agrární bankou o pozice v moravském cukrovarnictví. Zvlášť těžce byl postižen porolničený cukrovar v Drahanovicích, kterému zůstalo na kontě 22 mil. Kč dluhů. Jeho rolničtí akcionáři začali houfně odprodávat své akcie. Postupně se hroutil celý Vacův podnikatelský záměr (18). Ještě hůře dopadl jediný český cukrovar v Hájí ve Slezsku. Vaca ztrácel podporu vedení agrární strany, které se od něj distancovalo, čímž urychlilo jeho pád.

Případ Vacova podnikání byl dobovým tiskem označován jako příklad „hazardujícího diletantismu“, jehož výsledky značně poškodily pověst rolnických a porolničených cukrovarů na Moravě (zejména na střední). V jednom z takových článků, nadepsaných titulkem *Případ Vacův*, se uvádělo, že „hanáčtí rolníci, jinak rozvázní... dali se omámiti fantomem..., který si snad ani nebyl vědom důsledku svého podnikání ve své pýše, nepřístupen dobře míněné radě, podporován ve svých nemožných experimentech našeptavači, kteří šli za osobním ziskem a obětován hejny pochlebovačů, kteří se mu klaněli za každou cenu, což nakonec vedlo k tomu, že několik rolnických cukrovarů bylo vtaženo do sféry kapitalistické, do rukou bankovního kapitálu... Celá tato politika směřovala proti straně naší (tj. agrární, pozn. F. Č.), proti jejím zásadám hospodářským a družstevním a také proti rolnickým závodům samotným“ (19). J. Vaca ještě na sklonku 20. let usiloval o vytvoření nového seskupení cukrovarů na Hané, tentokrát za výrazné politické ale i finanční podpory lidové strany; i tento pokus nevyšel, stejně jako jeho následná snaha prosadit se ve sladařství a pivovarnictví.

Hned na počátku 20. let 20. století začal uskutečňovat plán tzv. porolničení cukrovarů na jižní Moravě prostřednictvím zahájené nostrifikace průmyslových podniků a bank špičkový podnikatel a jeden z nevlivnějších funkcionářů agrární strany, Viktor Stoupal, rodák z Městečka Trnávky na úpatí Drahanské vrchoviny. Po celou dobu první republiky působil ve vedoucích funkcích řepařské jednoty, která představovala nejen perfektně organizovanou a ekonomicky nejvýnosnější organizaci pěstitelů cukrové řepy na Moravě, ale i nejdůležitější politickou oporu agrární strany mezi moravskými zemědělci. Agrární kapitál si jejím prostřednictvím připravoval půdu pro svůj vstup do rolnických akciových cukrovarů. Stoupal postupně vybudoval největší a nejbohatší cukrovarnický koncern nejen na Moravě, ale i v celých českých zemích.

Jako první v této porolničovací akci přišla na řadu *Akciová společnost pro průmysl cukrovarnický* (ASPC), založená v roce 1910 a sídlící ve Vídni; po roce 1918 přenesla své sídlo do

Hodonína. Od srpna 1922 obhajovala ASPC s nově vytvořeným *Syndikátem řepařů-akcionářů* nejen všechny zájmy pěstitelů řepy-akcionáře, ale také všemožně napomáhala porolničení a rovněž „počešťování“ cukrovarů na jižní Moravě. Syndikát skupoval cukrovarnické akcie a rozprodával je svým členům, případně si část ponechával jako společný majetek všech. Na ustavující valné hromadě syndikátu 15. srpna 1922 V. Stoupal v hlavním projevu prohlásil: „Rolnictvo slovácké... nastoupilo tímto počinem cestu ke svému hospodářskému osvobození, k vymanění ze jha německo-židovských cukrovarnických kapitalistů, aby dospělo k hospodářské samostatnosti“ (20).

Za vedení Stoupala se doslova bojovalo o každou obec, skoro o každou řepařskou „duši“. V článku *Porolničení Hodonína* se dočteme, že „schůze stíhala schůzi a celý organizační aparát Ústřední jednoty řepařů byl v horečném napětí“ (21). Ke dvěma hodonínským cukrovarům (Hodonín I, Hodonín II) přibýly v roce 1923 k ASPC další dva závody: Bzenec a Židlochovice. Ještě v témže roce došlo k dalšímu porolničování rodičího se Stoupalova koncernu, když hodonínská cukerní skupina odkoupila za 27 milionů Kč všechny akcie jednoho z největších a nejúspěšnějších závodů, Kuffnerova cukrovaru a rafinerie v Břeclavi; od 1. ledna 1924 byl zařazen jako samostatná společnost pod názvem *Rolnické cukrovarské podniky, a. s. v Břeclavi*. Celkový akciový kapitál ASPC vzrostl na 36 mil. Kč.

V dalších letech se součástí ASPC stal (ve spolupráci s cukrovarem v Kelčanech) cukrovar ve Ždánicích na Kyjovsku (1924) a o rok později závod v Rosicích. K nejsložitější porolničovací akci došlo v souvislosti v cukrovarem v Tovačově, který vlastnila firma Bratři Gutmannové. Z iniciativy V. Stoupala se již od roku 1920 rozvíjely aktivity tímto směrem; byla ustavena akciová společnost, s níž však majitel odmítal jednat. Pod patronací řepařské jednoty velká část řepařů zahájila bojkot cukrovaru a přestala mu prodávat cukrovou řepu, kterou odvážela ke zpracování do nedalekého cukrovaru v Kroměříži. Výsledkem „řepného boje“ byla nakonec rezignace majitele cukrovaru, který vyslovil 15. března 1927 souhlas s prodejem svého závodu, tedy s porolničením. Cukrovar přešel pod názvem *Rolnický akciový cukrovar Tovačov* do vlastnictví rolníků, přičemž do čela vedení správní rady byl ustaven V. Stoupal (22). Atmosféru „boje“ přibližuje těchto několik novinářských slov: „O tento cukrovar vedli rolníci, sdružení v přípravných výborech, zápas plných osm roků. Po celou dobu kladl velkostatkář Gutmann tuhý odpor a neštil se žádných prostředků ani zbraní, jimiž čelil nejen pozemkové reformě, ale i předání cukrovaru do rukou rolnických“ (23).

V roce 1926 Syndikát řepařů-akcionářů dosáhl 10 467 členů s 19 800 řepnými akciemi v 456 moravských obcích, čímž byl jeho vývoj v tomto směru dovršen. Zbývalo upevnit „české pozice“ uvnitř syndikátu. Přes pokračující porolničování cukrovarů a personální změny ve správních radách, zůstávala totiž značná část podnikových akcií v německých rukou. K zásadnímu obratu došlo v roce 1927, kdy syndikát za vydatné pomoci státu a Agrární banky skoupil všechny zbývající akcie hodonínské společnosti; ASPC získala k tomuto účelu úvěr od Agrární banky ve výši 40 mil. Kč a záruční úvěr ve výši 20 mil. Kč. Syndikát řepařů-akcionářů pak zakoupil 43 900 kusů akcií od „starých“ hodonínských akcionářů a stal se vlastníkem 57 tisíc akcií (téměř dvoutřetinové většiny v ASPC), a tím i rozhodující silou v její správní radě. Zbývajících 33 tisíc akcií zůstalo ve vlastnictví státu. Za odstoupené německé členy správní rady byli zvoleni podnikatelé české národnosti. Tím byla správní rada „počeštěna“ a ASPC v Hodoníně porolničena (24).

Obr. 3. Viktor Stoupal

S tímto stavem mohl být V. Stoupal oprávněně spokojen. Na valné hromadě Syndikátu řepařů-akcionářů v březnu 1928 prohlásil: „Na všech dřívějších valných hromadách kladli jsme si vždy vysoký cíl: Akciovou společnost hodonínskou převést úplně do rukou rolnictva. Tento cíl zdál se nám ovšem ještě vzdáleným a mnozí jej označovali za nedosažitelný... Stalo se skutkem veliké dílo hospodářské svépomoci rolnické, jakým se nemůže pochlubit rolnictvo nikde v celé Československé republice... Tím je naše velká osvobozenecá akce řepařská na jižní a střední Moravě v hrubých rysech skončena. Postavení jihomoravského řepaře bylo ještě před šesti lety v celé oblasti historických zemí českých nejhorší. Neměl jediného rolnického závodu a neměl ani podílu na žádném cukrovaru... Dali jsme se do práce a za krátkých celkem pět let předstihli jsme řepaře i nejpokročilejších krajů našeho státu“ (25).

Závěr

Pozornost venkova byla v první polovině 20. let 20. století upřena na tzv. porolničování cukrovarů, které hrozilo přerůst v ostrý hospodářský boj mezi cukrovarníky a řepaři. Jeho cílem bylo převedení cukrovarů do vlastnictví řepařských akcionářů. Zájmy rolníků-řepařů se stávaly stejně hodnotným činitelem jako zájmy ostatních podílníků při výrobě cukru. Majitelé cukrovarů se snažili najít právní důvod, jak oddálit celý tento proces. Pomocí kartelních organizací nasazovali všechny prostředky, aby cukrovarny nebyly porolničeny. Správní rady cukrovarů se snažily zachovat si do budoucna rozhodující vliv ve správě cukrovaru. Navýšení počtu akcií umožňovalo řepařům získávat rozhodující vliv na řízení cukrovarů; to však naráželo na nutné změny stávajících stanov. Celou akci vehementně a vytrvale

propagovala Ústřední jednota řepařů, která jednak získávala pro rolnické cukrovarny akcionáře a sama zakládání těchto cukrovarů finančně dotovala. Zejména statkáři a velcí sedláci, kteří kupovali nejvíce akcií, se chtěli podílet na ziscích cukrovarnické výroby. Pro drobné pěstitele však porolničované cukrovarny, jak pak ukázala druhá polovina 20. let, žádné řešení nepředstavovaly. Ústřední jednota si během těchto let zvyšovala monopolní postavení zájmové organizace českých řepařů v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Ještě více se také posílilo úzké propojení s agrární stranou, protože čelní představitelé jednoty byli aktivními agrárníky. V celé porolničovací akci byl však jejími zastánci zdůrazňován její „hospodářsko-ideový podklad, a ne pouhý politický manévř“ (27).

Souhrn

Od poloviny 90. let 19. století se oživily snahy cukrovarů v českých zemích ovládnout pomocí kartelových dohod nákup cukrovky od řepařů. Proti tomu sílil tlak rolníků, kteří s podporou nově založených Ústředních jednot řepařů začali podnikatelskou svépomocí tzv. porolničovací akci cukrovarů. Rolníci usilovali o vybudování „svých“ rolnických cukrovarů nebo o porolničení šlechtických a kapitalistických závodů, tedy s pomocí akcií získat cukrovar, do něhož prodávali cukrovou řepu. Studie celou porolničovací akci rozděluje do dvou časových etap: do roku 1914 a do první poloviny 20. let 20. století. Jednalo se o značně složitý proces, vyžadující především silný kapitál. Ten jim byl zajišťován s pomocí agrární strany od jejích bankovních ústavů (Agrární banky a Moravské agrární a průmyslové banky). Porolničování mělo poněkud odlišný průběh v Čechách, jiný na Moravě. Podrobněji je přiblížen tento proces v první polovině 20. let na Moravě, kde měl podobu pokusů o vytvoření dvou mohutných cukrovarnických seskupení – jednak ze strany Jana Vacy, a zejména pak Viktora Stoupala.

Klíčová slova: cukrová řepa, cukrovarny, kartel, řepaři, cukrovarníci, řepařská jednota, banka.

Literatura

1. ČAPKA, F.: 110 let od počátku organizovaného řepařského hnutí v českých zemích. *Listy cukrov. řepař.*, 128, 2012 (9–10), s. 313–316.
2. DELLIN, E.: 40 let práce Ústřední jednoty řepařů československých. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 19, 1938 (5), s. 200–201.
3. DUDEK, F.: *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha: Academia, 1985, s. 50–61.
4. KRAVÁČEK, F.: Organizační a podnikatelská činnost agrární buržoazie na Moravě na počátku 20. století (1896–1914). *Hospodářské dějiny*, 1982 (9), s. 373.
5. *Cukrovar Vyškov – 100 let trvání 1868–1968*. Vyškov 1968.
6. *Selské listy*, 26, 1908 (16), s. 2.
7. *Rolnický akciový cukrovar v Drabanovicích 1914–1924*. Olomouc 1925, s. 52.
8. CHROMÁ, H.: *Kuneš Sonntag – český agrární politik*. Olomouc: Univerzita Palackého, diplomová práce, 2003, s. 57–58.
9. SONNTAG, K.: *Rayonový kartel na Moravě*. Brno 1921, s. 19–20.
10. *Stotřicetileté výročí cukrovaru Sokolnice 1840–1970*. Brno 1970.
11. Moravský zemský archiv v Brně, H 202. *Rolnický akciový cukrovar v Sokolnicích (1903–1942)*, s. 1–2.
12. DUDEK, F.: *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha: Academia, 1985, s. 108–122.
13. ČAPKA, F.; SLEZÁK, L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 72–89, ISBN 978-80-210-5717-3.
14. ŠVEJK, J.: *Stručné dějiny českého řepařství a cukrovarnictví s obledem na rolnické akciové cukrovarny*. Ověčary 1923, s. 13–17.
15. VILIKOVSKÝ, V.: *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu. Od nejstarších dob až do světové krise hospodářské*. Praha 1936, s. 391–392.

16. *100 let cukrovaru Kroměříž*. Kroměříž 1969.
17. Moravský zemský archiv v Brně, H 163. *První moravský akciový cukrovar rolnický v Kroměříži, 1869–1948 (1951)*. Inventář, s. 6–7.
18. *Svoboda*, 7, 1925 (222), s. 1.
19. *Selské listy*, 43, 1925 (76), s. 2.
20. *Svoboda*, 4, 1922 (191), s. 1.
21. *Svoboda*, 20, 1938 (96), s. VIII.
22. Moravský zemský archiv v Brně, H 244, kart. 1, inv. j. 1. *Výroční zprávy valných hromad Syndikátu řepařů-akcionářů v Hodoníně. Valná hromada za rok 1927–1928*.
23. *Selské listy*, 45, 1927 (18), s. 1.
24. Moravský zemský archiv v Brně, H 1. Kniha 19, inv. j. 376. *K padesátinám sloutného pana Viktora Stoupala*, s. 11.
25. ČAPKA, F.; SLEZÁK, L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 162–203, ISBN 978-80-210-5717-3.
26. *Svoboda*, roč. X, 8. 3. 1928, s. 5.
27. KVAČA, J. S.: Ideový podklad porolničovací akce. *Věstník Československé jednoty řepařů*, 3, 1922 (19), s. 302–303.

Čapka F.: Transfers of Sugar Factories in the Czech Lands (with the Emphasis on the Situation in Moravia and Silesia) in the Years before the First World War and in the Early Twenties of the Czechoslovak Republic

Since the mid-90s of the 19th century the efforts to take over the sugar factories in the Czech lands by cartel agreements on the purchase of sugar beet from beet growers were revived. Yet, the peasants were against it and with the support of the newly established Central Union of Beet Growers, they took their own actions to transfer the sugar factories into peasant property, and their pressure grew stronger. The peasants sought to establish “their own” sugar factories or to transfer the aristocratic and capitalist sugar factories into peasant property, that is to acquire the shares of those sugar factories to which they were selling beet. The study divides the process of transferring the sugar factories into peasant property into two time periods: before 1914 and until the first half of the 1920s. It was a very difficult process requiring mainly considerable capital. The capital was provided with the help of the Agrarian Party from its banking institutions (the Agrarian Bank and the Moravian Agrarian and Industrial Bank). The transfers of sugar factories into peasant property were carried out differently in Bohemia and in Moravia. This process is in more detail outlined in the first half of the 1920s in Moravia where it took the form of attempts to create large sugar groups – both by Jan Vaca and especially Victor Stoupal.

Key words: sugar beet, sugar factories, cartel, sugar beet growers, sugar factories owners, sugar beet union, bank.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. František Čapka, CSc., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra historie, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: capka@ped.muni.cz

Cukrové slavnosti 2014 v Dobrovici

Cukrové slavnosti se 4. 10. 2014 v Dobrovici konaly již popáté. Pro návštěvníky byl připraven bohatý program s vystoupením zpěváků a mažorettek, nově i s představením skupiny historického šermu. Zejména pro děti byly připraveny úkoly v „Putování za cukrovou vůní“, nechyběla i tradiční pohádka o veliké řepě. Odbornější část tvořila ochutnávka cukerných produktů, svou expozici cukrů představila Ing. Žďárská z Prahy. Novinkou byla možnost jízdy s historickým traktorem Zetor 2011 do Dobrovici s výkladem o historických zajímavostech. Zájemci si mohli prohlédnout i provoz cukrovaru.

Blaboslav Marek

